

EGAN

SUPLEMENTO DE LITERATURA DEL BOLETIN
DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS

Dirección y Redacción: A. Arrúe, A. Irigaray y L. Michelena

Redacción: SEMINARIO URQUIJO DE FILOLOGIA VASCA
Palacio de la Diputación de Guipúzcoa - SAN SEBASTIAN

II Epoca

Vol. XXXII

Enero-Diciembre, 1972

JULIO URKIXOREN EHUNURTEBURUA **EUSKALDUN BERRIA: EREDU ETA ARAU**

Gizon handia zen Urkixo eta bere lanen itzala are handiagoa nabari daiteke egun ere. Inor gutti da gure kondairaren zehar, Euskal Kulturari hainbesteko aupada eman dionik. Gaur bere ehunurteburua (jaiotzarena) ospatzean eta pentsaturik bere lanari aditzerat ematea izanen dela jatorren eta omenaldirik zinezkoena, hartara noakizue.

DEUSTUKO EUSKALDUN BERRIA

1871 ko Apirilaren 3 an jaio zen, Urkixo eta Ibarako Julio Gabriel. Gero «D. Julio» izenak Euskal Herria guztiaren zehar ezaguna izanen zena, Deustuan jaio zen. 1908 garren urteaz gero eta Carlos VII, Espainiako erregearen aginduz «Conde de Urquijo» izena zerman.

Deustuko unibersitatean jardun zuan bost urtez, eta gero Salamancakoan, 1892 ko urtean, lege gizon bezala lizenziatu zen.

Olazabalko Bizenta andereaz ezkondu zen eta Donibane Loitzunera, mugaz harat, joan ziren bizitzera. «Urkijo Baita» izan zen urte askoz Urkijo eta bere sendiaren etxea. Zeren eta gero Lehenengo Gerrate Handia etorri zen mugaz zehar hunat-harat ibiltzeko oztopo handiak zituan, Donostiarat etorri zen bizitzera.

1903 garrenean Espainiako «kortetan» diputatu izatera heldu zen, Tolosako ordezkari bezala hain zuzen. Baina Urkixok ez zuen luzaroan politika jardunetan iraun. Bera karlista zen, eta gainera erregearen inguruko eta lagun. Baina ez zion politikari amor eman. Bere gutizia eta jomuga Euskal kulturaren ikasketa zen.

Bilboko institutoan bere ikasketak egiten ari zen tenorean, Biel eta Escriche hango irakasle biongandik sortu zitzaion Urkixori hizkuntza gaietarako gutizia. Delako Escriche autatua, «Volakup», hots «esperanto-aren» gisako hizkuntza unibersalaren aldekoa zen. Urkixok arreata handiz ekin zion hizkuntza honi eta liburutxo bat ere argitaratu zuan, «Konils Volapukik» izeneko. Liburutxo hau kontu xorta bat zen.

Beraz, Urkixo linguistika gaietan gazte gaztetandik arduratuta datusagu. Baina hizkuntza unibersal baten amets egiten zuen. Nolatan, ba da, euskarara heldu zen? Nolatan Unibersalista hura Euskara zaharraren hesian finkatu zen?

Aldi hartan, Aita Arana ezagutu zuan eta gainera R.M. Azkue bere aitonaren kapelau zen. Hauek eragin zioten euskarara eta beraren eskutikan hasi zen euskara ikasten. Berehalaxe euskera ulertzeko eta irakurtzeko gai zen.

Deustuko euskaldun berri zen, Urkixo harek gogor ekin beharra izan zion eukarari, zeren bere inguruan ez zuan sobera Euskal girorik arkitzen. Bere krisia ere izan zuan eta baita euskara ikastea ere utzi zion. Baina 1905 ean Julien Vinson, euskalzale jakitunaren liburua «Essai d'une Bibliographie de la langue basque» eskuratu zuan. Hartaz gero, Urkixo Euskal kulturaren lur gaitz eta ilun hura jorratzen hasi zen. Arretaz eta erabat hasi ere.

LIBURU ZALEA, EUSKAL HERRIAREN ZEHAR

Vinsonen «bibliografia» ezagutzean liburu zaletasuna piztu zen Urkixongan. Pixkana eta geldi-geldi urteen poderioan Euskal liburutegirik hoberenetakoa izanen zen bere liburutegi hura tajutzen hasi zen. Banan banan biltzen joan zen liburuak. Euskal Herria guztian zehar ganbara zahar eta mandio ospelak aztarrikatzen hasi zen. Bera aberatsa zanez gero, eskuetara erortzen zitzaion guztia erosi eta jasoz joan zen.

Politika lanak eraginda, herriz herri zijoanean ere, bazirudien, politika atxakia besterik ez zuela, zeren han eta hemen galdezka eta bilaketan zebilen liburu zaharren atzetik.

Liburu asko bilatu zuan batez ere Azpeitia inguruan. Egun batez Zarauzko Franziskotarren etxerantz jo zuan eta han arkitu zuan

Joannes D'Echeberri, doktore labortanoaren, liburu autu. Liburu hau, galdua zela uste zuten mugaz harunztik saiatu zirenek. Vinsonek ezagutzen ez zuan zenbait liburu ere arkitu zuan. Adi bidez ARZADUN doktrinaren «princeps» deritzan edizioea ere berak arkitu zuan.

Bere saiketa iraunkorraren fruitu bezala, gure liburuetan zaharrenak eta baliotsuenak eskuratu zituan. Atsularren «GERO» ere bereganatu zuan, liburu bakar hau eskuratzeko Manterola zenaren liburutegi osoa erosi behar izan zuan. Beste bi «GERO» ere bilatu zituan: Nafarroan bat Paben bestea.

Beriain, Arzadun, Mendiburu, D'Arranbillaga... idazle zahar eta preziatuak lanak eskuratu zituan. Baina Urkixo ez zen zuhur gaizto horietakoa. Bazekian harek bere jakinduria eta bere adimena besteri, euskaldunei, zor ziela. Eta honela, etengabeko saiaketa batean lanak argitaratzen jardun zuan.

Baina ez euskaldunok eta ez Euskarak ez genduan goi mailako aldizkari bat. Euskarari buruz osatzen ziren lanak ez zuten, argitaratzeko orduan, aldizkari egokirik. Eta gainera Urkixo berak zionez, sasi jakitun asko zebilen gure artean. Imaginazioak eragindako lan askotxo argitaratzen zen, sasoi hartan, zalantza eta nahasketa sortuaz. Bestalde euskaltzale bakoitza bere alderditik zebilen, eta ez zituan bata bestearen lanak ezagutzen. Beraz, aldizkari serio baten beharra ikusi zuan Urkixok.

«REVISTA INTERNACIONAL DE ESTUDIOS VASCOS»

Egungo euskaldunok, Urkixori asko zor deraukagu. Baina geure zorrik handiena R.I.E.V.-en sortzailearekin daukagu.

1907 urtean, Urkixo, Donibane Loitzunen bizi zen, artean. Eta harreman estuak zituan delako Georges Laconberekin. Biak ditugu euskaltzale, jakitun, azkar eta paregabeko langile. Eta nolaz ez, bi gizon haien elkargotik zerbait handirik atera behar zuan, eta «zerbait handi» hori RIEV izan zen.

Baldintza bakarra eskatzen zuten RIEV-en idatzi ahal izateko, eta zen: jakitun izatea, baina ez txantxetakoa edo asmaketari emana, ez, jakitun kritikoa izan behar zuan, RIEV-en idatzi nahi zue-nak. Euskal kulturak akats handi bat zuan (eta du): Euskal gauzez jardutean begirada eta ikuspegi zientifiko bat ez izatea. Bere aldizkariarekin erru hau zuzendu nahiz zebilen Urkixo. Eta gehien batean lortu ere lortu zuan.

Frantzia, Alemania, Bretaina, Handia, URSS eta Euskal Herriko Euskal jakintsuak RIEV-eko orriei loturik aurkitu ziren. Gizon

hauek denek beren lan argiez su bizitan jarri zuten Urkixok eta Lacombe piztu zuten txinparta... Schuchardt, Meillet, Barandiaran, Vinson, Dogson, Baroja, Meyer-Lübke, Marr, ...eta beste hainbat gizon ospetsuren argiak bildu zituan Urkixok bere arreta bizkor harekin. Inoiz ez halako bultzada izan zuan Euskal Kulturak, eta egun ere aupada haren fruitu gordin eta indartsua hasnaur daiteke gure artean zeren handik erne bait zen egungo Kulturagintzaren indarra. Urkixoren burutazio harek sor erazi ditu gure artean, egungo zenbait saiaketa. Dela linguistika, kondaira edo dela gure kritikarako prestasuna aberastuak izan dira egun, Urkixoren bultzada haren ondorio bezala.

Urkixok, kritikalarri eta desmitogintzaile bezala, izen sonatua izan du. Behin eta berriro arduratu zen gure zenbait irudimen desegoki puskatzen. Baina desegite hartan arkitzen zuen Urkixok bere kulturagintzarako oinarria eta arnasa. Nolabait ere Urkixok RIEV-eri berezkuntza hau ezarri zion. Noski nabari direla, han, sasoi hartako kutsu eta urrats bereziak, baina funtsean zientzia soila eta teknika-ren agorra nabari daiteke Urkixoren aldizkarian. Gaur egun RIEV altxor preziatua eta miresgarria dugu euskaldunok.

* * *

Bere arduraren pean jaio, hazi eta hezi zen delako aldizkari aipatua, baina Urkixoren ez zen bakarrik hura zuzentzen arduratu, aitzitik bere lanak argitaratzen ere jardun zen. Aldizkari horretan bertan ehun eta berrogei lan argitaratu zituan: linguistikaz batzutan, bibliografiaz, soziologi edo kondairaz bestetan, baina jatorrak eta neurri estuaz osatuak beti.

Urkixo «munstro» bat da, euskaldun berri eta euskal kulturagintzaren berritzaile. Bere aberastasuna Euskal Herriaren zerbitzuan empletatu zuan. Bere bizitza oro Euskal Kulturari hats emanaz erre zuan. Azkoitiako zalduntxo haien odol ber-bera zeraman bere zainetan, sukar ber-bera bihotzean. Urkixo, orain dela ehunurteko gizona dugu; ehunurtekoa, egungoa eta betikoa. Euskal Herriko eredu eta euskaldunen arau. Urkixo euskaldun izatera heldu zen. Heldu eta gainera iraun. Deustuko euskaldun berria, haundi izan zen.

Duela berrogeita hamairu urte, 1918 garrenean hain zuzen, Oinatin bildu zen batzarraren lanak eta hitzaldiak ditut eskuetan. Bolara hartan hain premiazkoa eta gero hain emankorra izanen zen biltzarre hartan, Euskal Herriko jakitun gehienak batu ziren eta beraien artean, Urkixo. Hizkuntzaz osatu zen taldean saiatu zen batikbat Urkixo. Honekin batera L. Eleizalde R. Olabide eta R. M. Azkuek eman zituzten beren hitzaldiak eta erakutsiak. Talde honen eraba-

kiak oso funtsezkoak izan ziren, eta egun ere esanahi eta erakutsi handikoak. Erabaki horien artean Euskaltzaindia osatzeko asmoa hartu zuten bazkideek. Baina ez noa, gaur, erabaki horietaz arduratzera, aitzitik, Urkixok batzarre hartan esan zuan hitzaldia aurkeztera noa, zeren interesgarri deritzat bere ehunurteburua atxaki bezala hartuaz bere hitzak berresateari.

JAKINTZA ETA IRUDIMENA

XVIII garren gizaldia gailurtu arte, euskal idazleak eta jakitunak ez ziren sobera Euskara hizkuntzaz, zientziari dagokion gisara, arduratu. Zenbait literatur alor landuak izan baziran ere, gehienbatean erlijio eta katexima gaietan saiatu ziren gure idazleak. Geure idazleek Euskara gertu zuten, agian gertuegi hizkuntzaz arduratzeko.

Noski, ez dugu ahaztu behar Larramendi, Kardaberaz, Pedro de Urte eta Joannes D'Etxeberri saiatu zirela hizkuntza ikasketan eta irakaskintzan. Benetan aipagarria dugu gizon haien lana eta gogoia, zeren beraiek hasi bait ziren hasi, Euskaraz lanak eta saioak tan keratzen. Baina hauek ez zuten zientziaren neurri estuaz beren azterketa neurtzen. Apolojetika gisako lanak osatzen zituzten gehienetan. Eta jakina, apolojetikarako irudimenari ere eskua botatzen zioten, eta sarrienik irudimen soilaz jarduten zuten. (Gero ere, euskaldunok beti izanen gara irudimenari emanak.)

XIX garren gizaldian eta batez ere G. Humboldt-ek Euskal Herrian zehar egin zituan bidaiaz gero, euskarari buruzko lanak ugalduz eta jatoriasunean helduz joan ziren. Astarloa, Mogel, eta Errok ere izan zuten, euskararen ikaskuntzaren berbizte honetan zer ikusirik. Baina artean, batez ere gutarrak, irudimena buruon gainezka zuten lehen-euskerologo hauek. Halaz ere, berauk euskarari eman zioten izena haundia izan zen, eta handik Europako jakitun asko euskerari begira jarri ziren. Gero etorriko zen Schuchardt, Van Heys, Dogson eta beste zenbait jakintsu, euskarari buruz lan kritikoak eta zientzia arauz tajutuak osatzen jardunen zutenak.

Humboldti jarraituaz gehientsuenek «Iberismo» aldetik bilatzen zuten euskararen jatorria eta xedea. Iberismoaren aldekoek uste zuten ez Euskararen azterketak argi asko eman zezakean Espainiako aintzin denboraz, Iberiaz hain zuzen.

IBERISMOA ZELA-TA

Urteen poderioan eta Prusiako jakintsu eta euskaltzale haren urratsari jarraituaz Schuchardt eta Uhlenbeck-k Iberismoaren aldeko tesia are urrutiago eta tinkoago eraman zuten, Euskal deklinazioa eta

Iberoa aurrez-aurre ifiniatz eta aztertuaz. Berauk ziotenez zenbait izen akritano eta iberok, euskal kutsu nabarbena zuten.

Campion eta Luchaire ere Iberismoaren aldekoak ziren eta batez ere bigarrena astiro eta sakonki saiatu zen arazo honetaz. Vinson eta Van Eys-ek, berriz, biziro kontra jardun zuten delako Iberismo tesi autatuaren aurka.

Eztabaida hau sortu zutenak atzerriarrak izan ziren batikbat, baina gure artean berehalaxe errotu zen, eta aldekoak eta kontrakoak nabarbendu ere, klarki nabarbendu ziren. Argi dakusagu egun eztabaida harek zer nolako garrantzia eta ondorioak zituan, XIX garren gizaldiko azken urteetan Euskal Herrian pizten ari zen Ideologia berriarekiko. Eta hau nolabait ere Urkixok argi zekusan.

S. Arana Goiri Iberismoaren kontrakoa bezala agertu zen. Berau linguistika gaietan jantzia zanez, Iberismoaren kontrako zenbait arrazoi erabili zuen. Lehen geure idazle zaharrez hitzegitean esanik dut, agian gertuegi zirela euskararen aurrez, jator eta objetiboki hartaz idazteko. Halaber diot geure egungo zenbait idazlez ere, zeren ez bai dute hauek, ere, aztertzen ari diran hizkuntzaren aurrez behar hainbat tarte eta bitarte hartzen. Orduan gertatzen dena zera da: Zientziatik hasi eta irudimenera edo agian ideologiara iragaten direla.

Eleizalde jaunak ere bide hortatik aurrera ekin zuan eta iberoen izatea (arrazak, hizkuntza, eta erresuma) ukatzeareaino heldu zen; iberroak errealtate jeografiko direla eta ez errealtate etnografiko esanaz. Menendez Pelayo ez zen lur leun honetan sartu ere. Schuchardt-en gerizpean gorde zen.

ZENBAIT «CELTA»-ZALE

Aristotelesek, egun bizi balitz ez zuen ez, agian, esanen «Gizona abere politiko dela», aitzitik esanen zuan «Gizona abere euskaldun» dela. Hain gara politika eiteari emanak! (Agian zorionekoa dugu hau.) Stalin berari ere linguistikarekin politika egitea laket zitzaion, baina Stalin ttipi gelditzen da zenbait euskaldunen aurrez, zeren begira zer zion J. Perochegui jaunak: «Borbon deitura, euskal deitura da, eta hain zuzen ere Buru-on esan nahi du».

Gisa hontako arlotekeria askotxo entzuten zen Euskal Herrian, duela oraindik gutti, eta handiagorik ere esan zen; beti ere irudimena arau eta jokabide bezala harturik.

Celta-zaleek esaten zutenek beren hizkuntza, hizkuntza orenen ama-sabel eta zilborra zen. Picard, Lefebvre eta beste zenbaitek asmatu zuten asmakizun hau XVI garren gizaldian. Voltairek bere irri-zoroz juzkatuak izan arren, gero ere izan zituan asmakizun honek

bere jarraitzaileak, eta La Tour D'Auvergne izan zen hauetan be-
roenetakoa. (Astarloak ezagutzen zituan hauen lanak.)

Zenbait euskaldunek XVIII garren eta XIX garrenaren haseran
celta-zaleen asmakizuna bere egin zuten, eta arrezkero, Euskara zela
hizkuntza ororen ama esaten jardun zuten. Oraindik atzo asmakizun
hauek ba zituzten beren aldekoak; begira zer zion 1917 an «EUS-
KALZALE» aldizkariak: «Egia ete da Adam eta Ebak atsegin ba-
ratzean euskeraz egiten ebela? Entzun in dot eta: Zeruan bertan be
danak euskereari ekiten deutsela. Baina olako esanak, barregeiak
baño ez dira...».

Euskararen amatza unibersala aldarrikatzen zutenak horietakoak
ziren: Larramendi, Astarloa, Perochegui eta abar. Baina guztira ere
Julian Churruca, Trafalgar-ko Churruka haren anaia, izan zen gauzak
urrutien eraman zituena. Euskarari «Aitaren ahotik ertendako itun
betikoa» deritza. Churrucak zionez, Euskera beste diren hizkuntzak
Kain-en gaiztakeriatik sortuak omen dira, eta gizonan gaitz guztiak
berriro euskarara bihurtzean desegingo omen dira. (Egia esan, eus-
kaldunez hau esatea ez zen hain oker handia izanen, baina gizon orok
euskara irakasten jardun behar badu...)

Urkixok aise ondo zekian zer nolatan zebiltzan euskarari buruz
bere sasoiari euskaraz osatzen ziran lanak, eta zuzen eta klarki zeku-
san euskeraren egoera gaitza. Egoera haren ondorioak bota zituan
eta proposamen franko ere egin zuan. Haren desiretatik batzuk egun
bete dira, baina gehienak orduan bezain desira gorritan dirante
egun ere.

EUSKARARI BURUZ PROPOSAMENAK

1918an Urkixok bi akats ikusten zituan batikbat Euskal Linguis-
tikaren alorrean; batetik euskararen berri izateko, atzerritarrek zuten
eragozpena, eta bestetik euskaldunok gai hontan genduen heziketa
urria.

Atzerritarren eragozpena gailentzeko sortu zuan Urkixok RIEV
aldizkaria, eta gehienbatean lortu zuan eragozpen honen soluzioa.
Baina Euskaldunok linguistika gaietan genduen eskasia, zertxo batean
osatu izan bada ere, oraindik asko da hontaz egin behar duguna.
Mitxelena, Laffite, Lafont... eta beste norbait ere ba dugu. Baina
oraindio ere asko saiatu beharrean gara alderdi hontatik.

Urkixok egin zituan proposamenetik gehienak bere hartan, pro-
posamen eta desirkunde soilean gelditu dira. Atzoko arazoak dira
egungoak, eta hontara bildu daitezke Urkixoren epeta haiek:

1. Euskal Unibersitate bat sortu. Ikasleentzat laguntzak eratuaz,

astiroy baina zuzen gertatuaz, biharko Unibersitatearen irakasle izanen lirakeenak sortuz joanen ginake.

2. Batasuna lortu, batikbat ortografia aldetik. Gogora datozkit urte haietan S. Altubek idatzi zituan hitzak: «Euskeraren herioa ikusi nahi ez ba dugu, egin daigun, baina laister, beronen erailtzaileok egin duena. Batu gaitezen euskaldun oro, hizkeraz ezin ba da idazkeraz...».

3. Euskal kulturaz batzarreak gertatu.

4. «Atlas» linguistiko bat osatu.

Hauk ziren Oinatiko batzarrean Urkixok egin zituan proposamenak. Eta guti gora behera hauk dira egungo arazoak eta epetak ere.

Bere hitzaldiaren aurkezpena burutzean hontaz jabetzen gara: Urkixok urrutira, oso urrutira ikusten zuela. Bera finka gaitza zen mementoko polemiketan, areago zijoan beti Euskal kulturaren muga zabala miatuaz. Horra zergatik berrogeita hamar urte pasa eta gero, Urkixo egungo den.

Erakutsi jatorra eman zeukun bere exemplu iraunkorraz; Irudimen eta asmakizunetatik, zientzia egiteko tenorean, aldentzea. Ideologiak zer esanik gutti du zientziagintzan. Ea noiz! abere euskaldunok, abere zientifiko trokatzen garen.

* * *

Euskararen geroaz arduratzean, 1920 garrenean ez zuan Urkixok geure hizkuntzaren arazoa eta egoera gaitza hesi apartekoan ifintzen. Aitzitik, Euskararen gaitza aztertzean bere ikuspegia areago zabalduaz, Europako beste zenbait hizkuntzaren egoera ere aipatzen zuan. Urkixoren baitan gaitz bakarra eta berdina zen Bretoi, Oc, Euskarak eta beren gisako hizkuntzak zuten gaitza. Gaitz horri «ezin bizia» zeritzan Urkixok.

1920 ko urte muga, Urkixok kontraesan larri bat zekusan Europako linguistika alorrean. Batetik, herrien arteko lokarrien estutzea eta unibersalista ideien haize bolara. Eta bestetik Herri tipienetan ere nabari zen hizkuntzarekiko begirunea eta preziaztea. Rusia eta Austriako Imperioak apurtu ziren eta erresuma bakoitzak bere hizkuntzari arreta handiz oso egiten zion.

Baina Urkixok European zehar hasnautzen zuan Kontradizio hura bera, bere barnean zeraman. Urkixoren barrena erdibiturik zen unibersalista eta euskaltzale zen alderditik. «Volapük», hizkuntza unibersala landu eta euskaraz hain iraunkorki borrokatu ziren biak, gizon bakarra osatzen zuten: Urkixo. Urkixoren jokaera eta saiaera asko aztertzean, ez genezake ahaztu bere gutizia bikoitza.

XX mendeko lehen urteetan zientziak izan zuan aurrerapideaz kutsaturik zen zenbait europar. Eta oraindik gertuegi ziren romantizismoaren egunak. Arrazoi bi hauk, zer ikusi handia izan zuten Urkixo unibersalista trokatzean. Zeren Urkixo bere garaiko gizonen arketipo dugu, eta bere jenerazinoko kontradizio orenen agerpide.

Lehenengo gerrate handia bukatzean eta Russian sobietarrak boterera igoaz gero, Europako hizkuntzen ikuspegia, eraz, nabarmenki aldatu zen. Zela romantizismoaren urratsa, zela marxismoaren berrietasuna, unibersalista ideiak sakonik errotu ziren. Eta «Esperanto» eta bere gisako beste zenbait hizkuntzaren hipotesiak, ez ziren orain bezain amets eta hipotesi soil. Baina nazionalismoen garaia ere heldurik zen eta Alemaniak, Italiak e. a.-ek «chauvinismoa» gehigarri zuten.

Beraz, Urkixok bere egin zuan, European zehar hizkuntzaz sortutako arazoa. Eta arduratuz bide zijoan linguistika gaietan, bi ideologi mota hauek eraginik.

Asko nekatu zen Urkixo delako «Volapük» hizkuntza unibersalaren alde. Eta hizkuntza hau lantzen zuten europar aintzindariekin izan zuan harremanik. Baina Urkixo gizon praktiko zen eta berehala jabetu zen hizkuntza haren ardurak ez zuela funtsik. Urkixok, hildo bereizi eta konkreto bat behar zuan, eta euskarari aurkitu zuan bere ezin egonaren atsedean. Euskarari, aurkitu zuan bere gose eta egarrien osagarria. Euskarari, Urkixo, errotu egin zuan. Eta nola bait ere Urkixok, Euskara bere hesi hertsiatikan at jarri zuan. Euskara deserrotu egin zuan. Urkixok, leihoa zabaldu zuan, gure euskara zaharra zenbait misterio eta asmakizun xeble astinduaz.

EUSKARA ZIBILIZAZIO BIDE

Europako hizkuntzen egoera aztertzean Urkixok A. Meillet-en mai-sugoa onartzen zuan. Eta Europako zenbait hizkuntzari, zibilizazio bide zirenei, so egin eta gero galdera hau egiten zuan: Hizkuntza hauen aurrez, zein da Euskararen tokia?

Iberiaro antzin denboretako lekuko bakarra zeritzan Euskarari. Urkixok dionez, guti gora behera, egungo Euskara hau aintzinako Euskara haren berdintsua da. Beraz Euskara, Ibero eta Akitanoen gizarte moldeen iturri pare gabekoa dugu. Erromanoen gizarte-molde erlijio, eta kultura Iberiaro irixtean, erten bide bi bakarrak zituan euskarari: edo hil edo kultura berriaren arabera jokatu. Zorionez, dio Urkixok, Euskarari bere egin zituan, besteren ziren zenbait hitz, neurri eta pentsa-molde. Hitz batetan esateko, Euskara «latinizatu»

egin zen. Eta jokaera hontaz ez ditugula kulpatu behar geure arba-soak, dio Urkixok.

Lehen latinizazio hontaz gero, Erdi Aroaren mugan, Euskal Herriko zenbait lurralde, romanizatuak izan ziren; Araba batik bat eta halaber Nafarroako zenbait hauzo nagusi.

Urkixok dioenez, egun ere, Lehen Latinizazio eta bigarren romanizazio hauk Euskarakiko ekarri zuten egoeraren antzekoa sortu deraukute frantses eta gaztelania hizkuntzak. Zibilizazio bide diren bi hizkuntzen aurrez (pean) aurkitzen gara egun ere eta geure arbaso zaharren gisara jokatu beharrean gara.

Urkixoren aburuz, bilinguismo bat onartu beharrean gara euskaldunok. Baina ez dezagula pentsa, otoi, esaten derauku Urkixok, bilinguismo hau atzerapide eta euskaldun izatearen ukazio denik. Aitzitik, bilinguismoa ongari izanen da Euskararentzat.

Euskal Herrian sortu berri ziren zenbait ikastolaren aurrerapide eta lan aztertu ondoren heldu zen Urkixo ondorio honetara. Egun ere arazo berdinek kezkatzen gaituzte, euskaldunok, arazo honen gaitza are urrutiago joan bada ere. Eta nire baitari diot, ez ote den premiazkoa Urkixoren gisara, gure zenbait ekintzaren ondorioak eta erakutsiak jasotzen hasteko sasoia. Ez dut nik esanen Urkixoren pentsaera zuzena edo daitekean zuzenena denik. Baina hor dakusagu, Urkixorengan, joera jatorra eta gutzit jarraigarria: azterketarako prestatutasuna.

EUSKARA ATZERAPIDE?

Unamunori, Salamancako bizkaitar hari, itsu eta sasi-politiko argal deritza Urkixok. Zeren Euskara, euskaldunon urkamendi eta atzerapide dela esaten duenak, «baskofobo» baizik ez dira.

Euskara atzerapide ba da, ez da, ez, Euskara kultura eta zibilizazio bideetako gai ez delako; aitzitik, euskaldunok, gureaz beste den hizkuntza batetan, kultura bideetatik abiatzen garelako omen da atzerapide Euskara. Euskararen herioa, beroni jarri dioten eta diogun hesiatikan datorke. Eta hesi hori, eskola deseuskalduna da, honela dio behintzat Urkixok.

Pio Barojak zioenez, Euskararen sintaxi eta gramatika joskera zahar eta gogorretik omen datorkio bere kultura bideetako ez-gaitasuna.

Urkixo gogor polemikatu zen P. Barojarekin, eta funtsean, honetara bildu daiteke bere arrazoi bidea: «Euskarari, ezin bizia, ez datorkio, ez, bere zahar eta sintetiko izatetik. Euskara galbidean ba doa, euskalki asko eta desberdinetan zatitua datzalako, Euskaldunok

guti garelako eta agintariei, Euskararen laguntza, ez bide zaielako ardura, doa galduz Euskara.

EUSKARAREN BATASUNA

Euskararen batasunari buruz jardun diren artean, Urkixo lehene-takoa eta aintzindari izan da. Bere egunetan euskal idazle zirenen-tzat hitz gogorrik izan zuan. Bakoitza bere alderditik zebilen eta Urkixok ezin eramana zuan berekoikeria, batik bat Euskara lantzen ari zirenen artean.

Zibilizazio eta kultur bide izateko, Euskarak duan eragozpiderik larrienetakoa, euskararen zatiketa da. Urkixok areago eraman zuan Luziano Bonaparte printzeak euskalkiei buruz hasi zuan lana. Eta klarki zekusan berak, Euskararen zatiketa zein sakon eta gaitza zen.

Urkixo ez zen ados zenbait euskal idazlerekin, berauk, batasuna bortizki eta mekanikoki sortu nahi zutenean. Utopia deritza asmo honi. Balizko eta teori mailako batasun honen aurrez, Urkixok, Euro-pako zenbait herriren esperientzia zekarren. Eta herri haietan zeku-san Urkixok, nola hizkuntza batua eta ofizial bat izan arren euskal-kiak edo «patois» desberdinak irauten zuten, hizkera mailan.

Beraz Urkixok, praktika alderdiari so eginaz onartzen zituan eus-kalkiak hitzegiteko tenorean. Baina ofizialki eta literaturari zegokio-nez hizkuntza bakarra eta batua aldarrikatzen zuan.

Lehengo gaitzak dira egungoak eta duela mende erdi bat, egun eta (zakarrago) bizpahiru urte bezala, ordungo euskaldunak ere iri-tzi desberdinak zituzten Euskararen batasunari buruz.

Polemika giro hartan Urkixok bere egin zuan jokabide hau: «Har eta landu dezagun euskalki bakar bat, eta eman dizaiogun berorri literatur jantzia. Gero hizkuntza literario hau, batasunerako gai eta bide izanen da. Batasun hau astiro eta gelditi lortuz joanen bada ere».

Bide hau zuan gogoko Urkixo jaunak. Baina bildur zen (eta ala fede! bazuan zeri bildur izan) berekoikeria izanen ote zen batasuna-ren oztoporik larriena.

Hain amestua zen batasun hau lortzeko, jaio berri zen Euskal-tzaindiaz ez zen Urkixo luzaz fidatu. Zeren bere aburuz, Herriaren-gan itsatsi behar zuen batasun honek. Herri honek, gorengo institu-zionen maisugoaren pean lortu behar zuen Euskararen batasuna. Eta gorengo instituzione hori, Diputazioa zen. Urkixok fede frogatua zuan, ordungo Euskal Diputazio haietan. Gero hauek huts egingen bazien ere.

Argi zen Urkixoren ikuspegia, batasun honek izan zezakean peril eta suerte gaiztoz. Zeren zientzia eta linguistika alderditik, gisa honetako saiaerak jatorrak eta guztiz interesgarriak badira ere, Herriak ez ba dio arretaz erantzuten, praktikazko funtsik bariko asmakizun hutsa gerta daiteke. Horregatik erasten zion Urkixok, delako batasunari, perpausa hau: «Batasuna bai, baina errotua eta astiroki».

Inolaz ere Urkixok onartzen ez zuena zera zen: Hizkuntza literario bat osatuaz gero, hizkuntza hori herriari estrainio eta herriatik at izatea. «Purismoa», berez, joera bezala onartua izan bazitekean ere, purismo hori arau eta neurri bezala gaitz zela zion.

Neologismoei buruz, Urkixo aldeko zen. Eta literatur hizkuntzak, herrikoiz ziren hitzak jaso behar zituala zion. Besterik, literatura herriaren aurrez zurtz eta zilbor gabekoa izanen zen.

Arestian esana digu I. Sarasolak bere «Euskal literaturaren historia» liburuan, Urkixoren garaiko jenerazinoak, literatura zahar eta hain preziatua huts egin zuela. Bizpahiru izan ziren gure literatura zaharraren mamia dastatu zutenak, eta hauen artean, Urkixo. Bibliofiliatik zetorkion Urkixori literatura zaharrerako gutizia, eta asko zor zion beronen ezagutzeari. Urkixok buruz hotz eta zentzunez zorrotz iraun zuan. Horregatik dugu Urkixo lehenaren gordailu eta geroaren habe. Aintzindari eta aurrerakoi izan zen, errotua eta praktiko zelako. Bere praktiko sena, gure historiaz zuan ikusmira eta ezaguera zabaletik zetorkion.

Urkixok ez zuan Euskara linguistika alorrean hesitu, eta teknikakieria agorrean ito. Urkixok, Euskararen geroaz arduratzean, Herriari egin zion so. Hona hemen bere hitzak: «Ez dugu ahaztu behar hizkuntza fenomeno sozial denik, eta gizon bakarrak guti badezake ere, Herri kontzientziatu eta batuak hizkuntzaren habiadura eta osaketa lor dezake».

Urkixoren aburuz, Euskararen batasuna ez datorke soilik euskalkien bateratzean, aitzitik euskaldunok ere batu egin behar dugu, HERRIA osatzeko. Eta herri bat menderatuko duenik ezer ez da.

LUIS HARANBURU-ALTUNA.

